

منہوم خانہ در اصفہان دورہی صفوی

سایہ محمدی خان

سازمان
کتابخانه

/ سرشناسه: محمدی خبازان، ساینه، ۱۳۶۵ -
 / عنوان و نام پدیدآور: مفهوم خانه در اصفهان دوره‌ی صفوی / ساینه محمدی خبازان /
 / مشخصات نشر: تهران: کتاب‌آرایی ایرانی، ۱۳۹۵ /
 / مشخصات ظاهری: ۱۸۳ ص: مصور (بخشی رنگی) /
 / شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۴۴۸-۱-۰ /
 / وضعیت فهرست نویسی: فیفا /
 / یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۷۷ - ۱۸۳؛ همچنین به صورت زیرنویس /
 / موضوع: معماری خانگی -- ایران -- اصفهان /
 / موضوع: Architecture, Domestic -- Iran -- Isfahan /
 / موضوع: معماری صفوی -- ایران -- اصفهان /
 / موضوع: Architecture, Safavid -- Iran -- Esfahan /
 / موضوع: معماری اسلامی -- ایران -- اصفهان /
 / موضوع: Islamic architecture -- Iran -- Isfahan /
 / موضوع: ایران: تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۴۸ ق. /
 / موضوع: Iran -- Safavids -- History -- 1502-1736 /
 / ردیف کتابخانه: ۱۳۹۳۱۶۳۸ /
 / ده بنی دیوبند: ۹۵۵۹۳۲۱-۷۲۸ /
 / اسرره کتابخانه ملی: ۴۵۷۶۸۰۵

کتابخانه
 ایرانی

/ مفهوم خانه در اصفهان دوره‌ی صفوی /
 / ساینه محمدی خبازان /
 / تهران: کتاب‌آرایی ایرانی، ۱۳۹۵ /
 / شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۴۴۸-۱-۰ /
 / کتاب‌آرایی ایرانی: جلد: ۱۰۰۰ /
 / موسسه فرهنگی هنری کتاب‌آرایی ایرانی /
 / تهران، خیابان بزرگمهر، میدان فلسطین، پلاک ۳۹ /
 / تلفن: ۰۲۱-۱۷۵۷۱۱ /
 / چاپ اول: ۱۳۹۵ /
 / انتشار: ۱۰۰۰ جلد /
 / www.ketabaraie-irani.com /
 / info@ketabaraie-irani.com /
 / Ketab.araie.irani@gmail.com /
 / شمارگان: یک هزار /
 / حق چاپ برای انتشارات کتاب‌آرایی ایرانی محفوظ است /
 / قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان /

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۱
فصل اول: در نظر	۱۵
۱-۱- مقدمه	۱۷
۱-۲- متون ادبی-تاریخی	۱۹
۱-۲-۱- بررسی طرح کلی خانه	۲۱
۱-۲-۲- بررسی اجزای خانه	۲۴
۱-۲-۳- نگاه اجمالی به طرح کوشک‌ها و خانه‌های خواص	۵۶
۱-۲-۴- جمع‌بندی	۶۰
۳-۱- متون فلسفی	۶۲
۱-۳-۱- هنر اسلامی از منظر بلاصدا	۶۳
۱-۳-۲- کنش هنری	۶۹
۱-۳-۳- معماری در حکم یک کنش هنری	۷۲
۱-۳-۴- جمع‌بندی	۷۵
۴-۱- نگارگری	۷۹
۱-۴-۱- نگاهی گذرا بر سیر تحول نگارگری در ایران	۸۰
۱-۴-۲- اجزای خانه در نگاره‌های عصر صفوی	۸۴
۱-۴-۳- مفهوم خانه در نگاره‌های عصر صفوی	۱۱۱
۱-۴-۴- جمع‌بندی	۱۱۵
فصل دوم: در عمل	۱۳۵
۱-۲- مقدمه	۱۳۷
۲-۲- خانه‌ی خواجه پطرس	۱۳۹
۳-۲- خانه‌ی مارتا پیترز	۱۴۳
۴-۲- خانه‌ی داوید	۱۴۸
۵-۲- خانه‌ی سوکیاس	۱۵۲
۶-۲- خانه‌ی مشکى	۱۵۸
۷-۲- خانه‌ی جلالی (شیخ بهایی)	۱۶۳
۸-۲- خانه‌ی جمشیدی (بخردی)	۱۶۶
۹-۲- جمع‌بندی	۱۷۱
جمع‌بندی	۱۷۳
فهرست منابع	۱۷۹

مقدمه

بشر همیشه به دنبال جایگاه امن سکونت بوده است که فراتر از تامین نیازهای جسمانی او، آرامش او را نیز تامین کند. انسان در خانه و از خانه می‌آموزد که چگونه با دنیای اطراف خود ارتباط برقرار کند، در خانه است که احساس تعلق خاطر می‌کند و گاه با آن یکی شده به آسایش و آرامش می‌رسد. در واقع فضاهای یک خانه بلافصل‌ترین فضاهای مرتبط با انسان هستند که در ارتباط متقابل با او قرار می‌گیرند و همان‌گونه بر نحوه زندگی او تاثیر می‌گذارند از آن تاثیر هم می‌گیرند. به دیگر سخن، خانه مکانی را برای خلوت انسان با خود، همسر، فرزندان و دیگر اشخاص فراهم کرده و گاه تبدیل به کالبدی برای جان او می‌شود که در نهایت می‌توان گفت خانه مکان مرکزی وجود آدمی می‌شود و از همین جاست که گاستون باشلار نیز از خانه به مثابه‌ی ستون‌های بنیادی زندگی آدمی یاد می‌کند.

در روزگار کنونی ما، به علت‌های گوناگونی که مجال بحث آن‌ها در این جا نیست، خانه‌های آپارتمانی جایگزین خانه‌های قدیم شده‌اند و عدم رضایت از

کیفیت فضایی این آپارتمان‌ها که باید مامن قرار و آرام ساکنین باشند همه را به تامل واداشته است. برخی مسبب اصلی این وضعیت را مدرنیسم می‌دانند، اما به نظر می‌رسد که عمده تغییرات خانه پس از مواجهه با مدرنیته، اهمیت یافتن بیش‌تر مساله آسایش نسبت به آرامش در خانه‌ها بود که این با معنای حقیقی خانه منافاتی ندارد، هر چند پررنگ شدن آن به کم رنگ شدن این می‌انجامد که به هر حال در شکل‌گیری وضعیت کنونی بی‌تاثیر هم نیست. اتفاقی که پس از نفوذ مدرنیته و مدرن شدن شکل زندگی و در نهایت تغییر کالبد خانه‌ها رخ داد، تهی شدن خانه از هرگونه کیفیت بود. به دیگر سخن هم اکنون جای خالی احساس آرامش، تعلق خاطر و رابطه‌ای که میان انسان و خانه‌اش در گذشته برقرار بود، به چشم می‌خورد و مفهوم خانه به "سرپناه" تقلیل یافت است به گونه‌ای که دیگر نه محلی برای آرامش فراهم می‌کند نه آسایش. این روند به گونه‌ای پیش رفت که در آپارتمان‌های کنونی تنها می‌توان از مسائل کمی سخن گفت. درواقع در طراحی تنها به بعد فیزیکی انسان توجه می‌شود و تعریف فضاهای مختلف خانه بر اساس این نیازهای فیزیکی انجام می‌شود. قابل توجه است که توجه به این دسته نیازها هم تنها به شکل کمی از صورت می‌گیرد. سوال این جاست که احساس آرامشی که در خانه‌های قدیمی وجود داشت را کجا می‌آمده و چرا هم اکنون در خانه‌های معاصر از این کیفیت‌ها خبری نیست. به دیگر سخن چگونه است که در آپارتمان‌های امروزی انسان با خانه‌ی خود به تنهایی نمی‌گیرد بلکه حتی در رفع نیازهای خود نیز به مشکل برمی‌خورد. در جواب این سوال می‌بایست ابتدا انسان را به بهترین شکل ممکن بشناسیم، همچنین معنا و مفهوم خانه را، و سپس به رابطه‌ی این دو با هم بپردازیم تا به کاستی‌های خانه‌های امروزی پی ببریم. از آن‌جا که پرداختن به هر یک از این موارد خود تحقیقی جدا می‌طلبد در این‌جا به صورت خلاصه به آن می‌پردازیم تا به مقصود خود نزدیک‌تر شویم.

هر انسانی پیشینه‌ای دارد و محصول پیشینه‌ی خود است. فرهنگ یا به بیانی دیگر شکل و سنت زندگی هر انسانی با گذشته‌ای که داشته است در ارتباط است و نمی‌توان آن را انکار کرد. در فرهنگ‌های مختلف برای پدید آوردن کیفیات متعدد زندگی کارهای مختلفی انجام شده که در نتیجه به کالبد‌های متفاوتی

رسیده‌اند. این تفاوت ناشی از تفاوتی است که در شکل زندگی آن‌ها وجود دارد. به دیگر سخن در تمامی فرهنگ‌های دنیا خانه محل آرامش، آسایش و اعتلای جان انسان‌هاست، اما کالبد و شکل آن در هر گوشه از دنیا متفاوت از دیگری است و دلیل آن شامل تمام تفاوت‌هایی می‌شود که هر فرهنگ را از دیگری متمایز می‌کند. در سیر تاریخی که خانه‌های ایرانی طی می‌کردند با وجود تغییراتی که بر اساس مقتضیات زمان در آن‌ها صورت می‌گرفت اما همواره ماهیت وجودی خود را حفظ کرده بودند. این میان یکی از مهم‌ترین عواملی که باعث منقطع شدن این سیر شد تأثیر مواجهه و سپس دریافت ما از فرهنگ غربی بر شکل و شیوه زندگی مان بود. به کارگیری تکنولوژی باعث شد در قیاس با معماری گذشته به برخی مسائل پاسخ مطلوبی داده شود. اما نکته این‌جاست که شئون مهم دیگری نیز وجود دارد که بدون آن‌ها فضاهای یک خانه نمی‌توانند احساس آرامش و قرار و ریشه داشتن را در انسان به وجود بیاورند. در نتیجه خانه‌های امروز تبدیل به پناهگاه‌هایی می‌شوند که در آن‌ها تنها می‌توان از عملکرد و کمیت سخن گفت. واضح است که دیگر نمی‌توان به زندگی سنتی بازگشت و در آن خانه‌های قدیمی زندگی کرد، چرا که با گذشت زمان انسان‌ها و شکل زندگی آن‌ها نیز تغییر پیدا کرده است. اما شاید نکته است که به دنبال طراحی خانه‌هایی باشیم که تأمین کننده آرامش و آسایش هر در باشد و کیفیات مناسب زندگی کنونی را فراهم کنند. برای این منظور می‌بایست راه‌ها، پیشینه و گذشته خود را به خوبی بشناسیم چرا که فرهنگ و نحوه زندگی گذشته تا به امروز شکل گرفته‌اند و راه‌گزینی جز یادآوری و به رسمیت شناختن آن‌ها، بی‌فایده است.

از طرفی نیز با وجود این که معماری خانه تاکنون دغدغه بسیاری از افراد بوده و در مقالات و کتب مختلف بسیار به آن پرداخته شده است، اما با این حال مفهوم خانه به شکلی که بتواند در فضاهای داخلی آپارتمان‌های امروزی موثر باشد کمتر مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته و توجه کمتری به فضاهای داخلی و زندگی درون این فضاها شده است. در حالی که همان‌طور که کوربوزیه می‌گوید "پلان از درون تا بیرون دنبال می‌شود" و فضای خارجی پیامد فضای داخلی است، خانه نیز به لحاظ مفهوم و معنای خاص آن اساساً در فضاهای داخلی آن است که

تعریف می‌شود. به این منظور و با توجه به جمیع مطالب فوق اکنون می‌توان گفت که هدف این نوشتار رسیدن به مفهومی از خانه است که ارتباط مناسبی با فرهنگ و پیشینه ما داشته باشد. از آن‌جا که شناخت و تحلیل خانه‌ها و شکل زندگی در تمام دوره‌های تاریخی ایران در این نوشتار مقدور نبود، یکی از دوره‌های طلایی ایران پس از اسلام، عصر صفوی، که در آن معماری به یکی از نقاط اوج خود می‌رسد برای این پژوهش و تحقیق انتخاب شد. معماری عصر صفوی در اصفهان و در زمان شاه عباس به اوج و شکوه خود رسید که در نتیجه نقطه‌ی تمرکز این تحقیق نیز بر روی اصفهان عصر صفوی قرار گرفت.

بنا بر بررسی مفهوم خانه در دوره صفوی در اصفهان می‌بایست به خانه‌ها و اسناد به جا مانده از آن دوره مراجعه کرد. از دوره صفویه در اصفهان تعدادی خانه‌ی با ارزش باقی‌ماند ولی به سبب مسافانه اکثر آن‌ها در اثر گذشت زمان و بی‌توجهی تخریب شده یا تغییرات اساسی در آن‌ها صورت گرفته است، با این حال می‌توان از آن‌ها به عنوان اسناد عملی مرحله‌ی اسنادی که به تحلیل فضاهای آن تا حدودی به اصول حاکم بر آن زمان نزدیک‌ترند اما مسئله این جاست که با وجود این که فضاهای داخلی برخی از این بناها ترکیب‌بندی کلی آن‌ها با یکدیگر تا به امروز باقی مانده‌اند ولی شکل و نحوه‌ی زندگی که در این فضاها انجام می‌گرفته است بر ما روشن نخواهد شد. و همان‌طور که گفته شد برای ما در این نوشتار نحوه‌ی زندگی در فضاهای داخلی خانه‌ها در آن زمان مد نظر است. بنابراین این نمونه‌ها با این که در فهم کالبد و طرح کلی خانه‌های آن دوره کمک می‌کنند اما برای نیل به هدف مورد نظر کافی نخواهند بود. بنابراین می‌بایست به دیگر اسناد موجود از آن دوره همانند نگاره‌ها، سفرنامه‌ها، متون ادبی و فلسفی مراجعه کرد تا از این طریق به مفهوم و معنای خانه و شیوه‌ی زندگی در آن دوران نزدیک‌تر شویم.

کوتاه سخن این که، این نوشتار در دو فصل "در نظر" و "در عمل" اسناد باقی‌مانده از دوره صفوی را پیرامون معنا و مفهوم خانه مورد بررسی قرار می‌دهد، که در فصل اول به متون ادبی، تاریخی، فلسفی و نگارگری پرداخته خواهد شد و در فصل دوم نمونه‌هایی از خانه‌های به جا مانده از آن دوره مورد مطالعه قرار می‌گیرد.